

Hasznos idióta vagy gátlástalan opportunist? Adalékok Vilmos extrónörökös és a nemzetiszocialista mozgalom kapcsolata történetéhez – különös tekintettel a Potsdam Nap eseményeire

Eged Alice⁵

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

Bevezetés

A detronizált Hohenzollern-dinasztia tagjai feltételezhetően nem olvasták Adolf Hitler *Harcom* című munkáját. A landsbergi fogság nyugalmában megszületett írásban, illetve nem sokkal később annak folytatásában ugyanis a szerző egyértelművé tette, hogy pártjának az új Németország megteremtése a célja, nem pedig a monarchia helyreállítása (Hitler 1936: 380). A legjobb államforma az, érvelt a szerző, amely a legtehetségesebbeket juttatja vezető pozíciókba (Hitler 1936: 500), márpedig a német császárokat „nem a legokosabb, különösen pedig nem a legőszintébb lelkű emberek vették körül” (Hitler 1936: 303). Ha a Hohenzollernnek olvasták volna a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) vezetőjének 1924 és 1926 között papírra vetett gondolatait, bizonyára nagyobb gyanakvással figyelték volna a pártvezér tevékenységét, és sokkal nagyobb óvatossággal építették volna vele kapcsolataikat.

1. A jogi helyzet és a szakvélemények

A választófejedelmeket, királyokat, császárokat adó család és a nemzetiszocialista mozgalom kapcsolatát feltáró kutatások különösen 2019-től kerültek a figyelem középpontjába Németországban. A széles közvélemény ekkor szerzett tudomást a családnak a Német Szövetségi Köztársaság, illetve Berlin és Brandenburg tagállamok ellen indított, a család kártalanításáról folyó eljárásokról.

A második világháború végén a szövetséges hatalmak négy zónára osztották fel Németországot. A Hohenzollern-birtokok és javak túlnyomórészt a szovjet megszállási zónába kerültek, és a kommunista hatalom állami tulajdonba vonta a család összes ingó és ingatlan vagyonát. Míg a Német Demokratikus Köztársaság létezett, fel sem merülhetett az elkobzott vagyon visszakövetelése, 1994-ben azonban a német parlament megteremtette az 1945 és 1949 között elkobzott vagyonelemek visszakövetelésének vagy a tulajdonosok, illetve a leszármazók kártalanításának jogi lehetőségét (AusglLeistG). A törvény 1. § (4) bekezdése azonban kizárja a kártalanításból azokat, akiknek felmenői a nemzetiszocialista vagy a kommunista diktatúra hatalomra kerülését vagy megerősödését jelentős módon előmozdították (erheblicher Vorschub). A jogszabály nem definiálja a „jelentős előmozdítás” fogalmát.

A felek megbízásából neves történészek készítették el szakvéleményüket, amelyek egyöntetűen megállapították, hogy a Hohenzollern-család egyes tagjai már az 1920-as évek közepétől kapcsolatban álltak a nemzetiszocialista párt vezetőivel, és számosan rokonszenveztek a párttal. Noha a családtagok egymáshoz fűződő kapcsolata mindig is feszültségekkel terhelt volt, a monarchia visszaállítása mindegyikük számára fontos cél maradt, és e cél elérése érdekében sok mindenre hajlandóak voltak. Voltak, akik beléptek a NSDAP-be, az SA-ba vagy más nemzetiszocialista szervezetbe, illetve voltak, akik tagsági igazolvány nélkül segítették a párt belföldi, valamint külföldi elfogadtatását. A szakvélemények között lényeges véleménykülönbség áll fenn azonban abban a kérdésben, vajon a Hohenzollernnek tevékenysége jelentős támogatást jelentett-e az NSDAP hatalomra jutásában és a diktatúra kiépülésében.

---

⁵ A szöveg megírása idején a DRHE kutatásfinanszírozási támogatásában részesültem – E. A.

A Hohenzollern-család jelenlegi vezetője, Georg Friedrich herceg, II. Vilmos ükunokája 2023 tavaszán visszalépett a peres eljárásoktól, ám a vita – legalábbis egyelőre – csak jogi síkon zárult le. Az elemzések középpontjában leginkább az utolsó német császár fiának, Vilmos trónörökösnek a tevékenysége áll, mert a vagyon kisajátításának időpontjában, 1945-ben ő volt a család rangidős vezetője.

2. Vilmos ex-trónörökös életútja: Potsdamtól Potsdamig

A trónörökös 1882. május 6-án született Potsdamban a későbbi II. Vilmos legidősebb fiaként és Viktória királynő dédunokájaként. A fiatal herceg az iskolában csak közepes teljesítményre volt képes, mert kisgyermek kora óta figyelemzavarral küszködött. Rövid ideig államtudományokat is hallgatott a Bonni Egyetemen, de egyik professzora szerint a hegedű és a tánc örömei nagyobb élvezetet jelentettek számára (Müller 2019: 211). Katonai kiképzésben is részesült, és különböző rangfokozatokban szolgált a hadseregben, ám a hadászat elmélete nem kötötte le, a sportokban ellenben nagyon ügyesnek bizonyult. Cecília, mecklenburg-schwerini hercegnővel kötött házasságából négy fia és két lánya született. Felesége iránti rajongása hamar alábbhagyott, és a nőcsábász hírébe keveredett herceg egyre kevesebb időt töltött családjá körében (Pekelder et al. 2021: 72). Miután Németország vereséget szenvedett az első világháborúban, és II. Vilmos Hollandiába menekült, a trónörökös is a száműzetést választotta. Keserűen mondott le trónigényéről, és éveken át az észak-hollandiai Wieringen szigetén élt.

Az ex-trónörökös nem kevés fejtörést okozott Gustav Stresemann kancellárnak, amikor 1923-ban benyújtotta a Németországba való visszatérését kérelmező levelét. Noha a birodalmi kormány által kiállított engedély keletkezésének körülményeit a mai napig nem sikerült tisztázni, az bizonyos, hogy Vilmos herceg a politikától való távolmaradás ígéréssel 1923 késő ősztén a Potsdamban található Cecilienhofba költözhetett a családjához. Mivel a weimari köztársaság kormánya lehetővé tette a detronizált arisztokrata családok számára, hogy megtartsák vagyonuk jelentős részét, Vilmos folytathatta kényelmes és gondtalan életvitelét, és igazgathatta birtokait.

A visszatérését követően került a politikai eseményekbe történő közvetlen beavatkozást, ami azonban semmiképpen sem jelentett elszigeteltséget. Számtalan alkalommal megjelent a nyilvánosságban, részt vett sporteseményeken, kulturális rendezvényeken, és gyakran fogadott vendégeket a Cecilienhofban. Politikai gondolkodását a weimari köztársasággal szembeni agresszív ellenállása határozta meg, és ez nem változott 1923 után sem. A monarchia bukásáért a nagyvárosi csöcseléket és bizonyos zsidó köröket tett felelőssé (Brandt 2014: 37). Stresemann halála után belépett a köztársasággal szemben ellenségesen fellépő félkatonai szervezetbe, a Stahlhelmebe, amely főképpen Hugenberg pártjával, a Német Nemzeti Néppárttal (DNVP) ápol szoros kapcsolatot, és mind gyakrabban jelent meg politikai eseményeken. Saját bevallása szerint ebben az időszakban három dolog érdekelt igazán: a hadsereg, a politika és a technika (Luh 2023: 116). Állandó vendége lett Viktoria von Dirksen berlini szalonjának. Az NSDAP vezetőivel szívélyes kapcsolatot ápoló asszonynál az 1920-as évek végétől a herceg rendszeresen találkozott Hitlerrel, Göringgel, Röhmmelel, Goebbelsszel, és közülük többen megfordultak a Cecilienhofban is.

Az ex-trónörökös és Hitler első találkozásának időpontja bizonytalan, feltételezhető, hogy erre már 1926-ban sor került. A kettejük közötti kapocs Göring lehetett, aki a nyugati fronton 1916-ban együtt szolgált a herceggel, s ő eszközölhette ki Hitler Cecilienhofba szóló meghívását. Noha a pártvezért az 1923-as puccsot követő bírósági tárgyalás ismert emberré tette, mégis talány, miért fogadta Vilmos a pártja újjászervezésével foglalatostkodó sikertelen puccsistát (Malinowski 2014: 12). Vilmos és Hitler kapcsolata az elkövetkező években is fennmaradt, amelynek az alapja a herceg részéről nem a nemzetiszocialista mozgalom ideológiai hitvallásával való korlátlan azonosulás volt, hanem sokkal inkább az a rendíthetetlen hit, hogy a közös fellépés eredményeként az NSDAP támogatásával visszaállítják a monarchiát. Hitler kisebb körben néhány alkalommal utalt a császárság intézménye visszaállításának lehetőségére, de a párt programjában ez a terv soha nem szerepelt, és hivatalos rendezvényein sem került soha terítékre.

Vilmos és Hitler szimbolikus jelentőséggel is rendelkező közös fellépéseinek egyike 1932-ben történt. Ekkor járt le Hindenburg birodalmi elnöki mandátuma, így az év elejétől fogva a német belpolitikai csatározások középpontjában a tavaszra kiírt elnökválasztás állt. Vilmos január 4-én adjutánsához és bizalmasához, Louis Müldnerhez írt levelében arról tájékoztatta a címzettet, hogy a jobboldal közös jelöltjeként indul a birodalmi elnökválasztáson. Elhatározását azzal indokolta, hogy elnökké választásával megteremtődik a monarchia visszaállításának reális lehetősége. Bízott az NSDAP támogatásában, mert nagyon is elképzelhetőnek tartotta, hogy a Hitler számára felajánlandó kancellári tisztség elegendő ellentételezés lesz (Machtan 2021: 78). Vilmos derűsen és magabiztosan tekintett a jövőbe, mert Hitler január 10-én a Cecilienhofban tett látogatásán átbeszélték a tervet (Brandt 2014: 16), és a pártvezér állítólag ígéretet tett, hogy kancellári kinevezése esetén a Hohenzollernek visszatérhetnek a trónra (Machtan 2021: 80). Optimizmusát aztán az általa nem kellőképpen átlátott szövevényes politikai hálóban történtek nem igazolták. A herceg nem tudta a jobboldalon mutatkozott ellentéteket mérsékelni és a jobboldali pártok között egységet teremteni, valamint édesapjától is határozott tiltást tartalmazó üzenetet kapott. II. Vilmos legidősebb fiát a családból való kitagadással fenyegette meg, amennyiben birodalmi elnökké választása esetén felesküszik a köztársaságra (Ilseman 1968: 199).

A herceg kandidálásáról szóló terve kútba esett. Mindez azonban nem arra sarkallta, hogy alaposan kielemezze a politikai helyzetet és újragondolja lehetőségeit, hanem a voksolás második fordulójára előtt – szövetségesei számára is váratlanul – felhívást intézett a német néphez, amelyben Hitler birodalmi elnökké választásának támogatására szólított fel. Vilmos nyilatkozatát a német és a külföldi, köztük magyar lapok szenzációként tálták. Hitlernek a felhívásra vonatkozó egyetlen nyilatkozata ismert. A herceg lépését spontán akciónak nevezte, és az ellentételezést firtató kérdésre határozott nemmel válaszolt, hozzátéve, hogy a német belpolitika számára az államforma problematikája nem időszerű (Machtan 2021: 100). Az elnökválasztás második fordulójában 1932. április 10-én Hitler alulmaradt Hindenburggal szemben, de Hitlert a vereség nem döntötte katasztrófába. Vilmos lord Rothermere brit sajtómágnásnak 1934. június 20-án írt levelében azzal hivatkozott, hogy ő már akkor, 1932 tavaszán Hitler mögé állt, amikor sokan még tévováltak, és az elnökválasztás két fordulójára között kiadott felhívása két millió szavazót hozott Hitlernek (Pekelder–Schenk–Bas 2021: 83). Ez utóbbi felettébb bizonytalan, és homály fedti, vajon a herceg mire alapozta az állítását. Vilmosnak ezt az erősen túlzó kijelentését rajta kívül senki sem vette komolyan (Clark 2011: 10).

3. Új választás, új helyszín: hol üljön össze a Reichstag?

Az újraválasztott Hindenburg 1933. január 30-án Hitlert nevezte ki Németország kancellárjává. A kormányban a nemzetiszocialisták, az Alfred Hugenberg vezette Német Nemzeti Néppárt képviselői és néhány pártonkívüli politikus kaptak helyet. Vilmos ex-trónörökös lelkesen üdvözölte a „nemzeti kormány” létrejöttét. Édesapja adjutánsának nagy meglepetéssel nyugtázta, hogy felállt az a kormány, amelyért már egy esztendeje dolgozott (Ilseman 1968: 212). A herceg ekkortól rendszeresen mutatkozott a nyilvánosságban az NSDAP vezetőivel, akikkel a fotók tanúsága szerint szívélyes viszonyban volt, pártrendezvények vendége volt, és elhunyt SA-tagok temetésén jelent meg (Luh 2023: 127). A birodalmi elnök február 1-jén feloszlatta a Reichstagot, és március 5-re kiírta az új választást. Noha a voksolásra az ellenzék megfélemlítése és a Reichstag felgyújtását követő tömeges letartóztatások közepette került sor, a nemzetiszocialisták nem szereztek abszolút többséget, így újra koalícióra kényszerültek Hugenberg pártjával.

Hitler a Reichstag felgyújtásának másnapján, a február 28-án tartott kormányülésen azt javasolta, hogy a tüzeset ellenére a parlament alakuló ülését az eredetileg meghirdetett időpontban a Potsdamban található Stadtschloss (Városi Palota) épületében tartsák meg (Sabrow 2013: 54). A Reichstag újjáépítése hónapokat, de akár egy évet is igényelt, így egy új helyszín kijelölése mindenképpen indokolt volt. Hitlert kötötte a birodalmi alkotmány, amely szerint a választást

követő 30 napon belül össze kell hívni az új törvényhozó testületet. Az alkotmányos előírásokon túl a kancellárt még inkább sürgette a kétharmados többséget igénylő felhatalmazási törvény mihamarabbi elfogadtatásának szándéka. A Stadtschloss Potsdam történelmi belvárosában állt, és a porosz királyok rezidenciája volt, majd 1919-től a városi közgyűlés üléseinek adott otthont. Még ha az új helyszínt a kényszer szülte is, a Berlinek kívüli palota választásával a „nemzeti tömörülés kormánya” azt kívánta üzeni az ország lakóinak, hogy megkezdődik a régi és az új konzervatívok szövetségkötésén alapuló új Németország-programjának megvalósítása. Hasonlóan tehát 1919-hez, amikor a monarchia bukása után a Berlinben tapasztalt zűrzavaros helyzet miatt kényszerűségből Weimarban hívták össze az új Németország alapjait lerakni hivatott nemzetgyűlést. Nem valószínű azonban, hogy a porosz királyi székhely kiválasztását a Hohenzollernnek felé tett gesztusként értékelhetjük, hiszen az ex-trónörökös meghívása a Potsdam Napra az utolsó pillanatig váratott magára.

A Vossische Zeitung már március 2-án este közölte, hogy a Reichstag alakuló ülésére a potsdami helyőrségi templomban (Garnisonkirche) kerül sor.⁶ Időközben kiderült ugyanis, hogy a Stadtschloss nem alkalmas a mintegy 650 képviselő befogadására. A Garnisonkirche Potsdam legfontosabb történelmi szimbóluma volt, és egyben I. Frigyes Vilmos és fia, II. Frigyes nyugvóhelye. A Philipp Gerlach tervei alapján felépített és többször átépített barokktemplom a monarchia bukásáig a Hohenzollern család plébániatemplomaként szolgált, és itt kapták meg a háborúba induló katonai egységek az egyházi áldást. Itt találkozott 1805-ben III. Frigyes Vilmos I. Sándor cárral, és 1806-ban Napóleon is leróta kegyeletét az evangélikus templomban a történelmi elődök előtt.

A helyszínválasztás szokatlan és merész ötletének gazdája Friedrich Bestehorn városi magisztrátus volt. Bestehorn indokolásának fő motívuma az volt, s ezzel győzte meg a politikai döntéshozókat, akik aztán kaptak a kínálkozó alkalmon, hogy semmi sem szimbolizálja kifejezőbben a trón és az oltár szövetségét, mint a Garnisonkirche (Sabrow 2013: 56). Csúpn csak azt „felejtette el” közölni, hogy minderről az egyházkerület vezetőivel nem egyeztetett. Helyette azt állította, hogy a szükséges támogatást megszerezte, ami azonban csak az egyházközség elöljáróinak beleegyezésére vonatkozott. A birodalmi kormány és az egyházkerület képviselőinek egyeztető tárgyalásáról több forrásból is értesülünk, például a nemzetiszocialista érzelmű Bestehorn 1936-ban papírra vetett visszaemlékezéséből és Georg Kaisenberg miniszteri tanácsos Wilhelm Frick birodalmi belügyminiszternek írt jelentéséből. Mindketten beszámoltak arról a nem várt nehézségről, amellyel a helyőrségi templomban tartott megbeszélés során kellett szembesülniük. Otto Dibelius püspök (Generalsuperintendent der Kurmark) a jelenlévőkkel megosztotta aggodalmát a templom politikai célra történő igénybevételéről, és erélyesen kitartott álláspontja mellett, miszerint Isten háza nem válhat politikai piacterré (Sabrow 2013: 63; Bestehorn 1937: 221). Dibelius egyébként már három nappal a választás után körlevélben emlékeztette a lekipásztorokat, hogy semmilyen politikai nyomásnak nem szabad engedniük, és az egyház tanításaihoz minden körülmények között hűnek kell maradniuk (Brechenmacher 2013: 89). Az evangélikus egyház vezetői időközben meghallgatást kértek a birodalmi elnöktől (Sabrow 2013: 61), aki határozottan ellenezte, hogy a Garnisonkirche helyet adjon a Reichstag üléseinek. A vita végül azzal az egyezséggel zárult, hogy a templom csak egy állami aktusnak ad helyet, s még csak nem is az ünnepélyes megnyitónak, és az illetékesek a Reichstag üléseinek máshol keresnek megfelelő helyszínt. A szervezésbe Joseph Goebbels – a korábbi történettudományi állásponttól eltérően – csak március 16-a után, a propagandaminisztérium felállítását és miniszteri kinevezését követően kapcsolódott be, amikor a fontos kérdések valójában már eldőlték (Sabrow 2013: 74).

---

⁶ Reichstag in Potsdam – Zusammentritt in der Garnisonkirche. In: Vossische Zeitung, 1933. március 2. esti kiadás, 1. o.

4. A Potsdam Nap és a trónörökös

A Potsdam Napként emlegetett eseményre, amely egyben az új Reichstag összehívásának napja is volt, 1933. március 21-én került sor a helyőrségi templomban. A dátum kiválasztásának is szimbolikus jelentősége volt, mert a német egység létrejöttéért 1871-ben kikiáltott Német Birodalomban ezen a napon nyitották meg a Reichstag alakuló ülését. A március 5-én megtartott parlamenti választás eredménye csalódást jelentett Hitlernek, és abszolút hatalom híján a törvényhozás összehívásához kapcsolódó állami aktus ünnepélyes lebonyolítása még inkább fontossá vált számára.

Március 21-én Potsdam lakóit és a városba látogatókat szép, derűs, tavaszi nap köszöntötte. Az utcákon emberek tízezrei ujjongva várták az ország notabilitásait. Az otthon maradtak a rádióban követhették a történéseket, de a készülékkel nem rendelkezők sem maradtak le semmiről, mert országsszerte több helyen szerveztek „közös rádióhallgatást”. Potsdam zászlótengerben fürdött, az emlékműveket, az épületeket, az ablakokat, a padokat, az oszlopokat a császári fekete-fehér-piros színekben pompázó lobogók díszítették, és csak elvétve lehetett nemzetiszocialista horogkeresztes zászlót látni. A program szerint délelőtt a katolikus felekezethez tartozó kormánytagok, képviselők és meghívott vendégek a városi plébániatemplomban misén, míg az evangélikus vallásúak, köztük a birodalmi elnök istentiszteleten vettek részt a Szent Miklós-templomban. Ezt követően közösen vonultak át a következő helyszínre, a Garnisonkirche bejáratáig. Hindenburg mindvégig lelkesen integetők sorfala között autóval tette meg az utat. Az utolsó száz méteren kiszállt és sétálva érte el a templom bejáratát, ahol veterán bajtársai (Wernicke 2013: 36–38), valamint a zsakettben és cilinderrel a kezében várakozó kancellár és házelnök köszöntötték.

Az ünnepség központi alakja a birodalmi elnök volt,⁷ akit nem csupán a porosz hagyományok védőjeként és őrzőjeként láttattak, hanem az új Németország nemzeti egységének letéteményeseként is. Hindenburg porosz tábornagyi egyenruhát viselt, marsallbotot tartott a kezében, és a dicső múltat idéző rövid köszöntő beszédében a lelki megújulás fontosságát hangsúlyozta.⁸ A kancellár patrióta hangvétellű és minden antiszemita felhangot nélkülöző beszédében a nemzet egységének fontosságáról szólt, és hízogő szavakkal méltatta Hindenburg történelmi szerepét. Megemlékezett a Németország sorsát befolyásoló nagy csatákról, amelyekből a birodalmi elnök a hazáját szolgálva vette ki részét. Hitler köszönetet mondott az agg elnöknek a nemzet fennmaradásáért és megerősödéséért tett erőfeszítéseieért, és őt nevezte meg Németország küszöbönálló felemelkedésének egyik zálogaként. Beszédének utolsó mondatait a hallgatóság állva hallgatta, miután a szónok erre kérte a megjelenteket.⁹ Ezután a kancellár a kezét nyújtva a birodalmi elnökhöz lépett – a pillanatról nem készült fotó –, akinek a szemeiben a meghatottságtól könnycseppek csillantak meg (Goebbels 1994: 93; Machtan 2021: 180). Johannes Keßler, a Garnisonkirche lelkipásztora visszaemlékezésében hosszan írt a kézfogás ünnepélyes pillanatáról. Számára a birodalmi elnök és a kancellár kézszorítása Németország sorsát szimbolizálta. Ebben a mozdulatban, emlékezett Keßler, két hatalom és két világ jelent meg: „az érett férfikor és a férfias fiatalság”, „a tiszteletre méltó múlt és a kezdeményező jövő”, „a főtiszt és a népvezér”, „az arisztokrata hős és a kérlelhetetlen harcos”, és mindezek összefonódása – remélte Keßler – szolgálja majd a haza újabb hősi felemelkedését (Keßler 1935: 229–230). Utolsó aktusként Hindenburg egy-egy koszorút helyezett el a templom kriptájában I. Frigyes Vilmos és II. Frigyes szarkofágján.

---

⁷ Még a Völkischer Beobachter aznapi számának főcímei is Hindenburról szóltak és nem Hitlerről. In: Völkischer Beobachter, 1933. március 21. 1. o.

⁸ Hindenburgs Begrüßungsrede. In: Vossische Zeitung, 1933. március 21. esti kiadás, 1. o.

⁹ Hitlers Dank. In: Vossische Zeitung, 1933. március 21. esti kiadás, 1–2. o.

A helyőrségi templomból kilépve készült el az a fotó,¹⁰ amelyen megismétlődik a kézfogás: ekkor Hitler mélyen meghajolva, alázatosan nyújtotta a kezét Hindenburg felé. Az ikonikus pillanatfelvételt Theo Eisenhart, a New York Times fotósa készítette, de csak a második világháború után vált közismertté. A kései „karrier” oka Hitler szinte hajbókoló meghajlása volt Hindenburg előtt, amely ellentmondott a nemzetiszocialista hatalom által közvetíteni szándékolt narratívának.

A trónörökös és a család néhány tagja szintén részesei voltak a Potsdam Nap eseményeinek. Noha egyáltalán nem játszottak központi szerepet, a helyőrségi templomban Hindenburg mögött – több más díszvendéggel együtt – a császári páholyban foglaltak helyet. Vilmos herceg feltűnő huszáregyenruhát viselt, hozzá halálfejes jelvényvel díszített prémkucsmát. II. Vilmos száműzetéséből követte fia politikai ténykedését és részvételét a Potsdam Napon. A császár bizonyos fenntartásai ellenére Hitler kancellári kinevezésére és a március 5-ei választás eredményére biztató fejleményként tekintett, a trónörökös megjelenését a Potsdam Napon azonban határozottan helytelenítette. A Hohenzollernek nem vonták be a szervezésbe, a trónörökösöt nem hívták meg, így a császár az egész napos rendezvényt csak hűhónak minősítette, amelynek – megítélése szerint – a kormány részéről csupán a köztársaság szalonképessé tétele volt a célja. Vilmos herceg ígéretet tett a távolmaradásra, de adott szavát megszegve és az édesapjának fájdalmat okozva mégis részt vett a ceremónián. A császár úgy érezte, hogy azon a napon a fia asszisztálása mellett Németországban élve eltemették (Ilseman 1968: 215–216).

Ha a trónörökös nem kapott meghívót, mégis hogyan és miért vett részt a Potsdam Napon? A protokoll-listák egyértelműen bizonyítják, hogy Vilmos herceg nem kapott meghívót a Garnisonkirchébe. Lothar Machtan az alábbiak szerint rekonstruálta a történeteket. A nagy nap előtti este Hitler Potsdamban járt, hogy személyesen győződjön meg a helyőrségi templomban tett előkészületekről. A Garnisonkirche autóval öt percre volt a herceg rezidenciájától, és Hitler a „főpróba” után felkereste a trónörökösöt a Cecilienhofban. Akkor este, március 20-án hívta meg Vilmost a Garnisonkirche császári páholyába és az ünnepség után a dísztribünre a katonai parádé megtekintésére. Egészen biztos, hogy Hindenburgon kívül csak Hitler tehette meg, hogy a kiadott protokollon az utolsó pillanatban változtasson (Machtan 2021: 179).

Hitlernek azért volt szüksége Vilmos jelenlétére, mert a konzervatív erők összefogása nemzetiszocialista narratívájában a trónörökös volt az egyik építőelem. Vilmost elkísérte a felesége, és rajtuk kívül még három Hohenzollern herceg volt részese a nagy napnak. Eitel Friedrich és Oskar a Stahlhelm egyenruháját viselték, míg August Wilhelm (Auwi), aki 1930. április 1-jétől az NSDAP tagja volt, az SA-rajparancsnoki uniformisát öltötte magára. Hitler számára ez a formáció fejezte ki leginkább a nap üzenetét: a régi császári elit és a nemzetiszocialista mozgalom harci szövetsége lebontja a weimari rendszer maradványait. A helyőrségi templomban lezajlott ceremónia után a szabadban megrendezett katonai parádé, amelyen egymást követően vonultak fel a Reichswehr, a rendőrség, a Stahlhelm, az SA és az SS egységei, az 1933. január 30-a utáni Németország és a császári Németország, illetve Poroszország közvetlen történelmi kapcsolódását demonstrálta. Vilmos a tribünön az állami méltóságokkal és a hadsereg főtisztjeivel fogadta a felvonulók tiszteletadását. Számos fotó készült az emelvényen állókról, és az NSDAP által készített közel egy órás *Deutschland erwacht. Ein Dokument von der Wiedergeburt Deutschlands*¹¹ (Németország felébred. Németország újjászületésének dokumentuma, 1933) című propagandafilm is megörökítette a trónörökösöt, amint a pódiumon a nemzeti egység előadásában parolázott.

---

¹⁰ Bundesarchiv Bild 183-S38324 (Theo Eisenhart, New York Times, 1933. március 21.)
https://de.wikipedia.org/wiki/Tag_von_Potsdam#/media/Datei:Bundesarchiv_Bild_183-S38324,_Tag_von_Potsdam,_Adolf_Hitler,_Paul_v._Hindenburg.jpg

¹¹ 1933 – Deutschland erwacht – Ein Dokument von der Wiedergeburt Deutschlands. Internet Archive

Összegzés

A kancellár kinevezésekor korántsem rendelkezett teljhatalommal. Az NSDAP-nek nem volt abszolút többsége, rajta kívül még tíz pártnak volt képvisellete a Reichstagban, a birodalmi elnök pedig nagy tekintéllyel és erős alkotmányos jogosítványokkal rendelkezett, valamint ő volt a Reichswehr főparancsnoka is. Hindenburg és köre bíztak abban, hogy Hitlert féken tudják tartani, ha bevonják a kormányzati felelősségbe. A Potsdam Nap történései ezt látszottak igazolni. Két nappal később azonban a Reichstag ülésén, amelyet Berlinben a Kroll Operaházban tartottak, és amelynek diplomatapáholyában a trónörökös is helyet foglalt, nagy többséggel elfogadták a mindössze öt cikkelyből álló, a *Törvény a nép és a birodalom ínségének megszüntetésére* címet viselő jogszabályt, a felhatalmazási törvényt. A törvény a weimari struktúra végét jelentette és azt, hogy már alkotmányosan is a nemzetiszocialisták lettek a birodalom urai (Goebbels 1994: 93).

Vilmos részvétele a Potsdam Napon azt mutatta, hogy nem rendelkezett a realitásérzék politikusi erényével. Elhitte, hogy Hitler a porosz hagyományok felélesztője és a monarchia helyreállítója. Elfogadta, hogy a vágya szerint olasz mintára modernizálandó porosz monarchiát a Hohenzollernek városában ne egy Hohenzollern jelenítse meg, hanem a császári családdal kifejezetten barátságtalan viszonyban lévő birodalmi elnök, Hindenburg. Mindez azt mutatta, hogy túlbecsülte erejét és befolyásoló képességét.

Irodalom

- Bestehorn, F. 1939. Der „Tag von Potsdam” und seine Vorgeschichte. Das Werden des 21. März 1933. *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Potsdams* 12, N. F.7, Heft 4 (353): 219–222. Friedrich Bestehorn: *Der „Tag von Potsdam“ und seine Vorgeschichte. Das Werden des 21. März 1933.* (garnisonkirche.de)
- Brandt, P. 2014. Gutachten zur politischen Einstellung und zum politischen Verhalten des ehemaligen preußischen und reichsdeutschen Kronprinzen Wilhelm. *NEO MAGAZIN ROYALE – Eier aus Stahl – Prinz von Hohenzollern vs. Bundesregierung* (archive.org) (letöltve: 2023. november 1.)
- Brechenmacher, T. 2013. Zwischen Nikolai- und Garnisonkirche Die Festpredigt des Generalsuperintendenten Otto Dibelius in der Potsdamer Nikolaikirche. In: Kopke, C.–Treff, W. (ed.): *Der Tag von Potsdam. Der 21. März 1933 und die Errichtung der nationalsozialistischen Diktatur.* Berlin: Walter de Gruyter, 87–99.
- Clark, C. 2011. *Hat Kronprinz dem nationalsozialistischen System erheblichen Vorschub geleistet?* <http://hohenzollern.lol/gutachten/clark.pdf> (letöltve: 2023. november 1.)
- Goebbels, J. 1994. *Napló.* (szerk. Rátkai Ferenc) Budapest: Dunakönyv Kiadó.
- Hitler, A. 1936. *Mein Kampf.* Zwei Bände in einem Band. München: Zentralverlag der NSDAP.
- Ilseman, von S. 1968. *Der Kaiser in Holland. Aufzeichnungen des letzten Flügeladjutanten Kaiser Wilhelms II. Monarchie und Nationalsozialismus 1924–1941.* (Ed. Koenigswald, von H.) München: Biederstein.
- Keßler, J. 1935. *Ich schwöre mir ewige Jugend.* Leipzig: Paul List Verlag.
<https://katalog.slub-dresden.de/id/0-1655945203> (letöltve: 2023. november 1.)
- Luh, J. 2023. *Der Kronprinz und das Dritte Reich. Wilhelm von Preußen und der Aufstieg des Nationalsozialismus.* München: Verlag C. H. Beck.
- Machtan, L. 2021. *Der Kronprinz und die Nazis. Hohenzollerns blinder Fleck.* Berlin: Duncker-Humblot.
- Malinowski, S. 2014. *Gutachten zum politischen Verhalten des ehemaligen Kronprinzen (Wilhelm Prinz von Preußen 1882–1951).*
<http://hohenzollern.lol/gutachten/malinowski.pdf> (letöltve: 2023. november 1.)
- Müller, F. L. 2019. *Die Thronfolger. Macht und Zukunft der Monarchie im 19. Jahrhundert.* München: Siedler Verlag.

- Pekelder, J.–Schenk, J.–Bas, van der C. 2021. *Der Kaiser und das Dritte Reich. Die Hohenzollern zwischen Restauration und Nationalsozialismus*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Sabrow, M. 2013. Der „Tag von Potsdam“. Zur doppelten Karriere eines politischen Mythos. In: Kopke, C.–Treß, W. (ed.): *Der Tag von Potsdam. Der 21. März 1933 und die Errichtung der nationalsozialistischen Diktatur*. Berlin: Walter de Gruyter, 47–86.
- Wernicke, T. 2013. Der Handschlag am „Tag von Potsdam“. In: Kopke, C.–Treß, W. (ed.): *Der Tag von Potsdam. Der 21. März 1933 und die Errichtung der nationalsozialistischen Diktatur*. Berlin: Walter de Gruyter, 8–46.
- Vossische Zeitung, 1933. március 2. esti kiadás
- Vossische Zeitung, 1933. március 21. esti kiadás
- Deutschland erwacht. Ein Dokument von der Wiedergeburt Deutschlands. Video: 1933 – Deutschland erwacht – Ein Dokument von der Wiedergeburt Deutschlands. Internet Archive